

idem uerbū quod modo dixi in principio fuisse apud deū, erat deus hoc est particeps
essentiæ diuinæ. Hæc ita esse ut diximus facile comprobabit, qui uel mediocriter græce
nouerit. Nos tamē in hoc exordio nihil immutauimus, reueriti sacramētum ineffabile,
tamen admonendum putauī, quo magis intelligant nostri theologi nonnihil interesse,
e suis haurias fontibus mysticas literas, an e lacunis. Nota Erasmi,

Omnia per ipsum facta sunt) Cū de uerbo fiat hic quoq; mentio, de quo modo locu-
tus est rectius uertisset, omnia per illud facta sunt, ut repetat uerbum, siue omnia p idē
facta sunt, sicut paulo superius. Hoc erat in principio, nisi mauis pronomen ipsum refer-
ri ad deū patrē, qui proxime præcessit. Verū huic sensui nō nihil refragatur ppositio δὲ
per, quæ pugnat cū ratione principij. Et magis concinit cū Paulinis uerbis, qui ait p quē
fecit & sæcula, ut p filiū intelligamus omnia condita a patre. At nunc latinus ancipitem
reddidit sententiam, quod ipsum pronomen utrolibet possit accōmodari.

Et sine ipso factū est nihil) Hunc locū bifariam distinguunt. Chrysostomus ita legit
cōiunctim, Omnia p illud facta sunt, & absq; illo factū est nihil, quod factum est; ut intel-
ligas nihil omnino creatū, quod nō sit creatū a patre per filiū. Scribit autē hæreticos quos-
dam distinguere ad hunc modū. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil.
Atq; hic interposita diastole, subiiciunt; quod factum est in ipso, uita erat; interpretan-
tes spiritum sanctū quem creaturā faciunt, intelligi in eo quod dicitur, quod factum est.
Et tamen in hunc modum distinguunt Cyrillus græcus, & Augustinus latinus, quanq;
diuerso sensu. Nam Augustinus intelligit omnem creaturā in deo uitam esse, suo more
nō illibenter πλατωνίζω. Cyrillus autē sic interpretatur, ut intelligamus, omnia per filiū
fuisse condita tam uisibilia q̄ inuisibilia, & quicquid conditum fuit in eo uerbū illud est
uita, ut nō solū sit omnibus autor originis cū patre, uerum etiam idem admixtum omni-
bus, ueluti uita, tueatur & conseruet uniuersa quæ condita sunt. Caterum quod quidā
interpretantur nihil, peccatum aut maliciam, quod ea sola sunt, quæ natura sunt, & ob
id bona sunt, peccatum esse quiddam priuatiuum, etiāsi Hieronymus non reijceret,
tamen per se friuolum est & argutū magis q̄ theologicū. Quanq; ad eum modū inter-
pretatur Augustinus. Cauillatur hoc loco nescio quid, is cuius nomine extant aliquot
homiliæ in Ioannem Origenis titulo, sed falsissimo, id quod uel me tacente res ipsa cla-
mitat; atq; eiusdem farinae sunt, quæ eiusdē titulo feruntur in Lucam; cum nihil illic sit,
quod ullam Origenis uenam ulla ex parte sapiat. Atq; eo res redijt, ut huiusmodi nu-
gas etiā prudētes adijciāt typographi, quo uolumine aucto quæstus fiat uberior, Qd
si illis licet quicquid uolent, quocūq; prodere nomine, & nobis phas non erit, titulo se-
mel illito chartis refragari; bella nimirum erit studiosorum cōditio, si nebulonis aut im-
postoris nugas pro oraculis cogentur amplecti. Verū hæc πάρεργα. Vt ad rem redeam,
Is quisquis est aut quicunq; sunt, (siue homines siue dii) cauillantur nescio quid; græce
significantius dici, pro eo quod nos dicimus, Et sine ipso factum est nihil. Apud illos
em esse extra, non absq; quod sane quid sibi uelit non satis intelligo, nisi quod in omni-
bus quæ sane uiderim græcis exemplaribus scriptum comperio χωρὶς αὐτοῦ, id est absq;
illo. Atq; eadem est præpositio græca Ioannis capite quintodecimo. Sine me nihil po-
testis facere χωρὶς ἐμοῦ. At is utrobicq; uult legi extra, non sine. Ad Cyrilli sententiam
nonnihil facit, quod cum bis dixerit uitam, priori uitæ non addidit articulum, posteriori
addidit. In eo quod conditum est, uerbum illud erat quædam uita, dum impartit inco-
luminatam naturæ conditæ. Ac mox cum ipsum uerbum peculiari modo uitam appel-
lat, & uita erat lux hominum, apposuit articulum, ueram illam ac ineffabilem uitā signi-
ficans ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς.

Fuit homo missus.) ἐγένετο, idem uerbum quod modo transtulit facta sunt. Proinde
Valla maluit hoc loco, extitit, q̄ fuit. At ego malim, erat homo missus. Illud annotan-
dum hic homini non præponi suum articulū, quo tantum hominis indicet naturam, &

Ioannem hac nota separet a Christo, qui simul & deus erat, cui ut respondeat deus, & hoc citra articulum extulit παρά θεού.

Cui nomen erat Ioannes) ὄνομα αὐτοῦ ἰωάννης. i. nomen ei Ioannes. Et mutauit non nihil latinus interpres, & addidit de suo, idq; nulla compulsus necessitate. Ne quis nobis succēseat, si quid forte mutamus alicubi, uel adacti necessitate, uel inuitati cōmoditate. nec est simpliciter missus, sed ἀπεσαλμύθη participiū eius uerbi unde dicti sunt apostoli.

Vt oēs crederēt p̄ illū) græcis incertū est an p̄ illū referat ad ioānē, ut intelligamus illo testificāte oēs debuisse credere in Christum, an oēs debuisse credere patri per illud lumen, cui testimonium perhibebat Ioannes, quod αὐτοῦ possit accipi masculino aut fœminino genere. Non erat ille lux.) Primum illud admonendus est lector, quod latinus hic interpres modo lumen uertit, modo lucem, græcis eandem esse dictionem φῶς, ne quis in cōmutata uoce latina somniet subesse mysterium. Cæterum illud non abs requiritur a doctis, cum Christus suos apostolos uocet lucem mundi, & cum Ioannes baptista nominatim dictus sit lucerna ardens & lucens, cur hic eum lumen esse neget, Verum hunc tantum alioqui nodum additus aut omissus articulus diffecat, quancūq; ueram illam & suapte natura lucem significat, articulum addit τὸ φῶς & τοῦ φωτός. Hic item cum negat Ioannem esse lucem non dixit οὐκ ἦν ἐκεῖνος φῶς, hoc est non erat ille lux, sed οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, i. non erat ille lux illa non erat illa uera lux, de qua modo dixi. An notauit hec Cyrillus, si cui nostra leuis est autoritas. Ad hæc cur magis placuit periphraſis, ut testimonium perhiberet de lumine, q̄ testificaretur siue testaretur, cum græce sit μαρτυρήσθαι. Erat lux uera.) Iam admonui lucem & lumen græcis idem esse nomen, ne quis erret in luce & in lumine, putans esse aliquid discriminis. Cæterum illud magis ad rem pertinet, erat, quo referre oporteat: nū ad uerbū, nam quo minus ad Ioannem referatur, obstat ipse sensus. Equidem arbitror, nec ad uerbū referendum, sed ad ipsum lumē, quod mox sequitur, propterea quod utriq; nomini lux & uera suus præponitur articulus ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ut ad hunc legamus modum. Non erat Ioannes lumen illud de quo loquor, sed in hunc mūdū dūtaxat missus, ut testificaret de lumine, nā lumē hoc de quo loquor erat lumen uerum, quod illuminat omnem hominem, hoc est erat fons luminis, unde ipsi quoq; Ioanni suum fluxit lumen.

Venientem in hūc mundum.) εἰς τὸν κόσμον, id est in mundum, nam hunc nō addūt Græci, nisi quod ita frequenter uertit interpres, exprimere cupiens opinor uim articuli. Sed cur hic magis addidit hunc q̄ in ijs quæ sequuntur. Et in mundo erat, & mūdus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit, quæ singula cum suis articulis efferunt.

Et mundus eum non cognouit.) αὐτὸν uidetur ad uerbum referre, quod græcis quidem est masculini generis. Cæterum interpreti latino uertendum erat in neutrum. Et mundus illud non cognouit. Idem sentiendum de ijs quæ mox sequuntur, & sui eum non receperunt, quotquot autem receperunt eum. Cæterum illud in propria uenit, & sui eum non receperunt, græcis est eadem dicitio ἰδία & ἰδίωι in sua uenit, & sui eum non receperunt.

Ex uoluntate carnis.) Annotandum neq; carni neq; uiro, neq; deo suum apponi articulum, ut spetiem carnis aut uiri designari intelligas non hanc aut illam carnem aut uirum. Atq; his tribus sanguinibus carni & uiro opponitur deus, item absq; articulo. At Laurentius mauult hoc loco geniti sunt q̄ nati γεννήθασα. Præterea non est in nomine eius, sed in nomen εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Quanquam his promiscue utuntur euangelistæ, credere illi & credere in illum & in illo, confiteri illum & confiteri in in illo, Baptizari in nomen Christi, & baptizari in nomine Christi, qua de re compluribus uerbis disputat Valla.

Et uerbum caro factum est.) ὁ λόγος, id est & uerbum illud, Nempe de quo tam sublimia diximus. Cæterum habitauit inter nos, aptius erat q̄ in nobis ἐν ἡμῖν, Et uerbum habitauit

bum habitauit ἐσκήνωσεν a tabernaculis dictū est, quod alias uertit nidificare, ut intelligas temporariam apud nos habitationem.

Et uidimus.) θεασάμεθα, id est spectauimus. (Gloriam quasi unigeniti) Laurentius mauult, tanq̄ unigeniti, quod uere esset unigenitus, & in hoc uerbo philosophatur nō nihil Chrylostomus, interpretans ancipitem apud græcos uocem ὤς. Et unigeniti non est hic participium, sed nomen, μονογενοῦς unde quod sequitur a patre, magis pertinet ad gloriam, q̄ ad unigenitum. Spectauimus gloriam eius, gloriam inquam non quamlibet, sed gloriam a patre exhibitam, quæ declararet eum esse unicum filium. Sentit enim opinor de baptismo Iesu & transfiguratione. Cum audita est uox patris. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite.

Plenum gratiæ & ueritatis.) Plenum hic nominandi casus est non accusandi πλήρης, & refertur ad ὁ λόγος, quod & ipsum græcis est generis masculini, ut sit sensus, uerbum illud caro factum est, plenum gratiæ & ueritatis. Alioqui uerba hæc magis uidebantur coherere cum Ioanne qui sequitur, ut legamus, plenus gratia & ueritate Ioannes testificatur de illo, ut accipiamus Ioannem hac præfatiuncula cōmendatum, quo plus ponderis habeat illius testimoniū. Etiam si non sum nescius interpretes omnes hoc ad Christum referre, non ad Ioannem. Verum quoniam duriuscule coheret cum superioribus lectorem admonendum putauī, quo rem expendat. Deinde noue mutauit subito tempus uerbi, μαρτυρεῖ, & κέκραγεν, id est testificatur & clamauit, nisi forte præteritum usurpatum est uice præsentis. Sic em̄ legit interps Cyrilli, testificat̄ & clamat. At is qui Chrylostomum transtulit, legit testimoniū perhibet, & clamabat.

Qui post me uēurus est añ me factus est) ὁ ὀπίσω μου ἔρχόμενος, ἔμπεροδὲν μου γέγονεν participium ἔρχόμενος a uerbo ἔρχεται est, quod ad utrumq; tempus solet accommodari, præsens ac futurum. Quanq̄ hoc loco uertendum erat per præteritū, propterea quod adhæret uerbo præteriti temporis γέγονεν, ad hunc modum, qui cū post me uenerit, ante me factus est, ut intelligamus Christum & serius natum fuisse, & serius prædicare cœpisse q̄ Ioannem, sed tamen autoritate anteuertisse, id quod solet accidere gnauis cursoribus, ut serius digressi a linea, assequantur ac præcurrant eum qui multo ante discesserat. Et in hanc ferme sententiam edisserit Cyrillus, Chrylostomus altiora quædam mauult sectari, uerum haud scio an ad huius loci sensum accommodatiora, nā factus est, postum est, pro eo quod est cœpit esse, qui post me ueniebat, cœpit esse ante me, hoc est qui sequebatur iam præcessit. Et prior me erat, prior positum est pro potior ac potētior, q̄ q̄ græce est πρῶτος primus superlatiuum uice positiuū. Atq; hæc quidem ita uelim accipiat lector, uel ut ab admonente dicta, non tanq̄ a dogmatis autore. Nam quod sequitur de plenitudine eius accepimus omnes, magis pro hac facit sententia. Siquidem illic plenus gratiæ & ueritatis de baptista dicebat Euangelista, hic Ioannes ipse fatetur suam plenitudinem ab illo fonte fluxisse. Nec est nouum in literis diuinis & alios sanctos plenos gratiæ ac perfectos dici, ne quis putet hoc uni Christo tributum, uerum ut dixi sup̄ hac re nihil definitio, sequatur quisq; quod magis probarit.

Quia non sum ego Christus.) Aut uertendū erat omiſsa coniunctione, non sum ego Christus, aut confessus est se non esse Christum, mutata persona pronominis, uerum ad huiusmodi minutula sapenūmero sciens ac prudēs cōniueo, ne lectori moueā nausēā.

Per Iesum Christum facta est.) Ne quis frustra hic somniet mysteriū in facta est. Idem est uerbum, quod primum uertit facta sunt, & factum est, deinde fuit homo. Rursum ante me factus est. Ergo facta est hoc loco magis est cœpit esse, siue orta est, aut quod uerbum arridet Vallæ extitit.

Dirigite uiam domini.) εὐδύνατε, quod alij dixerunt ετοιμάσατε, id est parate. Flexus enim est facit, quo minus prospicias aduentantē, ut hebræis est וַיִּבֶן quod non abhorret a uerbo Ioannis.

Ipse est

^{Nazareth}
A Nathanahel potest aliquid.) Græci legunt pronuntiatiue, cū per interrogationem quoque possit accipi, quemadmodum annotauit & diuus Augustinus, tamen quod conlequitur magis suadet, ut per interrogationem legatur, quod uideatur uelut interrogati responsum, ueni & uide.

EX CAPITE SECVNDO.

IN Chana Galilææ) Hieronymus indicat duas esse Chanas, ad distinctionem igitur alterius additum est Galilææ τῆς γαλιλαίας. Est enim in Galilæa gentium.

Quid mihi & tibi, græce reddidit, nam latine dicendum erat, quid mihi tecum? ^{τί ἐμοὶ καὶ σοί;} Hydria græca uox est. Nam Plautus uocat aquales, quandoquidem & ὑδρία ab aqua nomen habet græcis.

Metretas duas. i. cados, τῆς; utraq; uox græca est, sed latinis usurpat cadus apud Horatium. Nardi paruus onyx eliciet cadum, atq; apud Pliniū, metreta est apud Catonem ^{Metreta;} & Columellam. Est autem mensura congiorum decem.

Architriclino) græca uox est, significat eum qui præfectus est apparando conuiuio. Triclinium locus tribus constratum lectis ad discumbendum.

Vsq; adhuc) ^{ἕως ἄρτι.} i. usq; nunc. Et cum fecisset quasi flagellum) quasi non additur in græcis codicibus καὶ ποιήσας φραγέλλιου, id est facto flagello.

Quod ipse nosset omnes.) omnia est græce τὰ πάντα

Oues quoque & boues) Non est quoque græcis, sed que τὰ τε πρόβατα ouesq;

Zelus domus tuæ comedit me. Extat id testimonium psalmo sexagesimo octauo, quod ab Hebraeis ita legitur. ^{בִּי קָנָא בֵּיתְךָ אֱכָלָה וְהָיִיתִי כְּרֶגֶל אֶבֶן}

EX CAPITE TERTIO.

Nisi quis renatus.) ^{γεννηθῆναι.} i. genitus siue natus fuerit. Et in antiquissimis codicibus latinis. natus fuerit est, nō renatus Valla genitus mauult, qd' e uiro quoque gignatur aliquis, cum e muliere nascamur.

Quomodo potest homo renasci.) ^{γεννηθῆναι.} i. nasci siue gigni, concordantibus & antiquis nostris. Item in sequentibus nasci est non renasci.

Et nasci denuo) ^{ἀνωθερ,} quo aduerbio usus est & Lucas in p̄fatione euāgelij sui, quod nos uertimus ab integro. Spiritus ubi uult spirat) ubi loci aduerbiū est, non tēporis, Valla mauult spirat quo uult, nam mox uertit ita ^{ποῦ ὑπάγει.} i. quo abeat. Est enim simile de flatu, re quidem inuisibili, sed tamen efficaci.

Tu es magister in Israel) ^{τοῦ Ἰσραὴλ.} i. Israel genitiui casus, ut intelligas magistrum eius gentis. Qui est in cælo) ^{ὁ ὢν ἐν οὐρανῷ} participium uerti poterat per prateritū imperfectum, qui erat in cælo, uidelicet anteq; descenderet.

Qui de terra est de terra loquitur) In græcis exemplaribus addunt aliquot uerba ^{ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστίν, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ.} i. qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur. Perinde quasi dicas, qui e terra profectus est, is terrenus est, & terrena loquitur. Neq; enim loquitur de terra, quod erat ^{περὶ τῆς γῆς,} sed ^{ἐκ τῆς γῆς,} hoc est e terra uelut humilia. Atq; ita legit Chrysostomus atq; itē Vulgarius. Et q de cælo uenit) uenit est p̄sentis tēporis ^{ὁ ἐρχόμενος,} nisi quod hæc participia duobus temporibus deseruiunt. At ita uertendū erat & ὢν, qui e terra erat, terrenus est, at qui de cælo p̄fectus erat, is supra oēs est.

Signauit) ^{ἐσφράγισεν,} id est obsignauit, hoc est confirmauit. Nam sigillum additum rem certam efficit.

Sed ira domini manet.) ^{μενεῖ,} id est manebit, quanq; accētū mutato erit manet ^{μενεῖ,} atq; ita legitur in nonnullis exemplaribus, ac mea quidem sentētia rectius. Fides aufert peccatum, infidelitas relinquet peccatum, manet autem quod non tollitur.

EX CAPITE QVARTO.

Per mediam Samariam) Mediam non additur, nec in græcis codicibus, nec in antiquis exemplaribus ^{διὰ σαμαρείας.} Atq; ita legit Chrysostomus.

Sedebat

Sedebat sic super fontem) οὕτως addit ut gestus exprimat hominis lassī, uel sic, nempe quia fatigatus. Et melius erat ad fontem quā supra fontem.

Non enim coutuntur) συγχρῶνται, uocem grācam factitiam reddidit, quis enim unquā dixit couti, aut quis intellecturus sit, couti esse commercium & mutuam uitā cōsuetudinem. Nam & latinis usus familiaritatem significat, & utimur his cum quibus agimus consuetudinem. Tu forsitan petisses) σὺ ἔμῃ ἤτρεσας, tu poposcisses. Interpres pro ἔμῃ coniunctione expletia, posuit aduerbium dubitantis, cum an magis affirmet. Ceterum cum apud euangelistā utriq; uerbo sit addita coniunctio ἔμῃ petisses & dedisset, in priore uertit forte, & in posteriore non uertit. Atqui aut erat omittendū utrobique, aut utrobique addendum.

Nec in quo haurias) ἀντλημα. i. haustrum. Nam eo uerbo usus est Lucretius, quando quidem hauritorū Vallā parū nitidum uidetur. Et latinius erat quo haurias quā in quo haurias. Altus) βαθύ id est profundus.

Et pecora eius) θρέμματα, quæ uox omne animantis genus complectitur, ab alendo dicta. In æternum) εἰς τὸν αἰῶνα, id est in æuum.

Quia uirum non habeo) Quæso quid ex hisce uerbis percipi potest, nisi mulierem dixisse, quod Christus non habuerit uirum. Vsq; adeo nihil referre putamus, quomodo loquamur, aut quid auditorus sit qui legit. Omittenda igitur erat, si usque alias hoc loco coniunctio ὅτι quia, aut mutato uerbi modo, uertendum erat hoc pacto, bene dixisti te uirum non habere. Quod si nunquā interpretes omisisset grācam coniunctionem poterat uideri superstitione factum. Ceterum cū alicubi deprehendatur omisisse, mirū cur hic putarit addenda.

Qui adorent eum.) τοὺς προσκυνῶντας αὐτὸν. i. adorantes se, siue qui adorent se. Apparet interpretem fugisse Amphibologiam pronomini reciprocī.

Quia Messias uenit) ἔρχεται, quod græci nonnunquā usurpant pro futuro. Tametsi presentis tēporis uox est. Hoc loco magis quadrabat ueniet, ppter id quod sequitur, cum ergo uenerit ille. Et ueniet legitur in antiquis & emendatis codicibus latinis.

Et continuo.) καὶ ἐπὶ τοῦτω. i. in hoc, nimirū cū hæc diceretur. Quid cū muliere loqueretur) ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. i. quod cū muliere loqueretur, siue locutus esset. Interpres pro ὅτι legisse uidetur τί. Non em mirabantur quid esset quod cū illa fuisset collocutus, sed illud admirabantur Christū cū Samaritana paupcula, tam familiariter collocutum esse. Porro mulierē positū est pro ea, ut hominē aliquoties pronomini uice usurpamus. Nec em apostolis noua aut suspecta res erat Christū cū muliere colloqui. Quod diximus, ppter modū ex Chrysostomi interpretatione licet cōijcere. Nā quod sequitur quid loqueris cū illa, magis uertendū erat cur loqueris cū illa, nimirū Samaritana. Abhorrebāt em Iudæi a cōmercio Samaritanorū. Vident em discipuli uoluisse dirimere colloquiū Christi cum muliere. Verū nō ausos hoc facere. Nūquid aliq;.) μήτις. i. nūquid. Et messias uenit) ἔρχεται poterat esse & uentura est. Et quatuor mēses græcis unica dictio est τετράμηνος. i. quadrimestre. In hoc est sermo uerus) ὁ λόγος cū articulo, ut intelligas de eo sermone quē modo dixerat. Porro pfatus est uerū esse, cū rem nouā & incredibilem subiiciat.

Propter sermonē eius) eius ad Christū referendū est, nō ad mulierē αὐτοῦ, unde melius erat ipsius, . Saluator mundi) Græci addunt Christus ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ χριστός.

Quidā regulus) τις βασιλικός. i. quidā regalis, tametsi legendū opinor βασιλικός. Etia si constanter reclamāt græcorū exemplaria, quin & interpretes, qui scribūt hunc basilicon dictum, uel quod esset generis regij, uel quod magistratu munereq; regio fungeretur. Ita hanc ferme sententiā Chrysostomus, nisi quod illic regulū lego non regalem, haud scio an interpretis an librarij uicio, & paulo post. Incipiebat enim mori) ἡμελλεν γὰρ ἀποθνήσκειν, id est erat enim moriturus, quod tamen hic data opera sic aliquoties uertit.

Melius habuerit.) κομφοτεροτέρη, id est melius siue cōmodius habuisset.

EX CAPITE QVINTO.

Est autem Hierosolymis probatica. *ἔστι δὲ ἐν ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῆ προβατικῆ κολυμβήθρα. i. est autē super probaticam, siue ad probaticam piscina, nam græcis probatica datius est, piscina nominatius, sonat autem probatica, quasi dicas ouibula siue pecualis, ut uertit Hieronymus. Et piscina hoc loco significat nō uiuariū piscium, sed in qua natatur, uel græca uoce id attestante, quæ dicta est, *παρα τὴν κολυμβήθραν* id est a natādo. Quæ cognominatur Bethsaida) græce est *βηθσαϊδα*, id est Bethseda, quā eadē uox & apud diuū Hieronymū erat deprauata, quod uel hinc colligi licet, quod cum antea Bethsaida nominasset ciuitatē Galileæ patriā triū apostolorū Andree, Petri, Philippi, iuxta stagnum Genezareth, aliquanto post subijcit rursus Bethsaida piscinam, quæ fuerit Hierosolymis cognomento probatica, quā nos, inquit, pecualem possumus interpretari. Hæc quinq; quondam porticus habuit. Ostenduntur gemini lacus, quorum unus hybernis pluuijs adimpleri solet, alter mirum in modū rubens, quasi eruētis aquis, antiqui in se operis signa testatur: Nā hostias in eo lauari a sacerdotibus solitas ferunt. Vnde & nomē acceperit, ita ferme Hieronymus. Porro quod ait hinc nomē inditum, non solum pertinet ad uocem græcam *πρόβατον*, quæ pecudem, aut ouem sonat, uerum etiam ad Hebraicam *בית צפורה*. Siquidem Hebræis *בית* domus dicta est *צפורה* Grex siue pecus. Apparet igitur totum eum locum dictum probaticam, in quo fuerit aliqua pars seruata in usus natate uolentium. Hugo Carrensis admodum piscinam dictam per antiphrasin, quod minime haberet pisces, quemadmodum fontes diaboli dictæ sūnt parca, quod nemini parcant. Nimirum hæc Erymologia simillima est istī, quā attulit de Sycomoro. Sycomorus, inquit, dicitur quasi sicut morus, quod sit similis moro. Ad hunc sane modum, non est magnum ingentia condere uoluntina, si libeat huiusmodi nanijs miseras contaminare chartas.*

Probatica, piscina, pecualis.

Et mouebatur aqua. Antiqui codices habent, & mouebat aquam *καὶ ἐτάρασε τὸ ὕδωρ*, id est, & turbabat aquā. Quāq; alij rursus habebant *ἐτάρασατο τὸ ὕδωρ*, Chrysostomus sic interpretatur hunc locum, ut sentire possis ab angelo solitam turbari aquam & articulus occasio fuit erroris, cum eadē syllaba possit esse & finis uerbi.

Taxat Hugonē Carren.

Et qui prior. Vetus codices consentientibus Græcis exemplaribus habent, q ergo primus *ὁ ὄντων πρώτος* *ἑμβάσ*, id est qui igitur primus ingressus fuisset.

Descendisset in piscinam. In piscinam, nec est in antiquis, nec in Græcis, uerum hoc aliquis explicandi gratia de suo adiecit.

Post motum aquæ. *μετὰ τὴν ταραχὴν*, id est post turbationem, quod ante dixit *ἐτάρασε τὸ ὕδωρ* Dū uenio em̄ ego. *ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγώ*, in quo autem uenio, ut ad uerbū redam, uertedum autem erat. Caterum interea, dum ego uenio alius ante me descendit.

Iesus autē declinauit a turba. *ἐξένυσται*, incertum an a *νεύειν* an a *ξενεύειν*. Nec est a turba constituta in locā. Alioquī addidisset articulum *ὄχλου τοῦ ὄντος ἐν τόπῳ*. Sed Iesus subduxit sese. Cum turba esset in loco, quod inter plurimos facile est unum aliquem late, quem deinde non agnoscas, unde magis dictum uidetur a *ξενεύειν*, uelut peregrinum & ignotum fieri. Vt ne dicam, quod *ὑγιής* sanus magis pertinet ad integritatem membrorum, q̄ morbum ueluti febrim. Nam morbo opponitur bona ualitudo, uitio corporis, opponitur debilitas.

Iam noli. *μηκέτι*, id est, ne post hac. Quāq; recte uertit interpres, callentibus linguā latinam, apud quos idem ualet iam quod post hac.

Nisi quod uiderit patrem. *ὅσαρ μητι βλέπει*, id est nisi quid uiderit. Aut certe nisi uiderit, Nam *τι* frequenter additur ex proprietate græci sermonis.

Sed transiet. *ἀλλὰ μεταβήσκειν*, id est transijt preteriti tēporis, non futuri.

Ea ipsa. Ea referendum ad superiora, ipsa ad sequentia.

Vos putatis. *ὑμεῖς δοκεῖτε* Græcus sermo anceps, & sic accipi potest, uos uidemini, h aut uidemini

aut uideamini uobis. Claritatem.) *δοξα*, Miror quare non maluerit gloriā hoc loco. Tametsi doxa non est anceps ad claritatem, sed ad gloriam & opinionem.

Non accepistis.) *οὐ λαμβάνετε*, id est nō accipitis. In quos uos speratis.) *ἠλπικατε*, id est sperastis, tametsi bene uertit interpres. Si enim crederetis &c.) *ἔγχαρ' ἐπιστεύετε μωσῆ' ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί*, id est, si em credidissetis Mofi, Credidissetis utiq; mihi. Rursum *ἄμ* posuit forsan, haud sane in loco.

EX CAPITE SEXTO.

Multitudo maxima.) *πολύσ ὄχλος*, id est multa turba. Ad eum.) *πρὸς αὐτόν*, id est ad se. Et duos pisces.) *ἢ δύο θ' ἰσθία*, & apud Terentiū in Adelphis pisces obsonium uocatur. Quid inter tantos.) *ἐν τοσούτοις*, id est inter tā multos siue inter tot. De numero loquitur, non de magnitudine hominum.

Erat autem fœnū.) *χόρτος* herba siue gramen.

Distribuit discubentibus.) Græca nō nihil dissonant *ἢ εὐχαρισήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς ἅι ἢ μαθηταὶ τοῖσ' ἀνακειμένοις*, id est & cum gratias egisset, distribuit discipulis discipuli uero discubentibus. Nā ad eū ferme modū referunt & cæteri euangelistæ, ipsum nō dedisse turbe, sed discipulis, deinde discipulos distribuisse multitudinī. De piscibus quātū uolebāt.) *ὅσον ἠθέλεμ*, id est quantum uolebat, nempe Iesus, non quātū illa multitudo. Siquidem is erat qui suo arbitratu augebat cōmeatum illum, alioqui exiguū. Atq; ita legit Cyrillus. Cæterū una mutata literula, erat uolebant, *ἠθέλομ*.

Ne pereant.) *μήτε ἀπόληται*, id est ne quid pereat.

Duodecim cophinos fragmentorū.) Legi poterat & fragmentis ut referat ad uerbū impleuerūt. Quia hic est uere propheta.) Quia pretermittendum erat, nec simpliciter uertendū erat propheta, sed ille propheta ὁ προφήτης. Siquidem ex uaticinio Malachia expectabatur Helias, aut illi similis. Ut raperent eū & facerent eū.) Utroq; loco se dicendū erat nō eum. Ut autem sero factum est.) *ὁ ψα' sero pro uespere semper uertitur*. Legimus apud Liuium serū diei, pro sera parte diei, sero non reperimus nisi aduersarialiter usurpatum. Cū ascendissent in nauim.) *ἔσ τ' ἢ πλοῖον*, cur hic oblitus est suæ nauiculæ? Nec est ascendisset, sed *ἐμβάντες*, id est ingressi nauim, aut certe conscensa nauī.

Fugit iterum.) *ἀνεχώρησεν*, id est, secessit. Et proximum nauī fieri.) Nimirū græce uertit *ἢ ἐγγύσ πλοίου γινόμενον*, id est nauī appropinquare, siue accedere ad nauim.

Fuit ad terram.) *ἐγένετο ἐπὶ γῆς*, facta est in terra. Quā ibat.) *εἰς ἢ ὑπὴ γομ. ἢ*. ad quam ibant, nempe apostoli. Altera die.) *τῆ' ἐπαύριον. ἢ*. postero die. Quod nauicula alia.) *πλοῖον* hic uere diminutiū est nomē. Gratias agētes deo.) Hæc uerba in altero exemplari non habebantur, in altero diuersa *ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαρίσαντος τοῦ κυρίου*, id est ubi comederant panem, Cum gratias egisset dominus. Quando huc uenisti.) *πότε ᾤδ' ἐγένονας* hic *γένονας* uertit uenisti. Cur non paulo ante *ἐγένετο ἐπὶ γῆς. ἢ*. uenit in terrā.

Pater signauit.) *ἔσφράγισεν*, ut intelligas autoritatem patris hoc testimonio cōprobatū sicut alias admonuimus. Non dedit uobis panem.) *τὸν ἄρτον*, id est illum panem, neg em negat ullum panem fuisse datum per Mosen, sed non illum eximium, de quo sensit scriptura diuina. Item paulo post, panis em dei est. Nam ille panis dei est.

Quia dixit ego sum panis uiuus.) Hic non additur uiuus, sed tantum *ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβάς, ἐξ οὐρανοῦ*, id est ego sum panis ille qui descendit de cælo. Nōne hic est filius Ioseph.) *οὐχ' οὐτά εἰσι ἰησοῦς ὁ ἢ ὁσ' ἰωσήφ. ἢ*. nōne hic est Iesus filius Ioseph. Consentiant & antiquissima exemplaria latinorū. In inuicem.) *μεταλλήλωμ. ἢ*. inuicem, siue inter uos.

Docibiles.) *διδακτοὶ τοῦ θεοῦ. ἢ*. dociles dei ut accipiamus passiue, testimoniū est apud Esaiam cap. 54. Vniuersos filios tuos doctos a dño. Nam hinc diuus Hieronymus indit catumpsisse Ioannē. At cur igitur nō dixit in Esaiā, sed in pphetis? p inde diuus Hieronymus citat consimilē huic sententiā. Ex Hieremiā cap. 31. Porro quod Hieronymus iuxta ueritatē hebraicā transtulit doctos a deo, Septuaginta uerterūt discipulos dei, ut intelligas

intelligas passiuè accipiendum esse non actiuè Hebrais est. **לֵבְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל**. Laurentius indicat, in quibusdam exemplaribus scriptū fuisse *διδασκτικούς* in alijs *διδασκτούς*, ac posteriorē lectionē magis approbat. Cuius sententiæ & ipse subscribo *διδασκτικός* em̄ dicitur, qui est appositus ad docēdū interprete Hieronymo. Vnde Paulus inter ceteras dotes, uult episcopum esse *διδασκτικόν*, hoc est idoneum ad docēdum, ut suo com/monstrabimus loco. Docilis autem est is qui facile discit. Docibilis uox est latinis auribus inaudita. Paulus in epistola ad Thessalonicenses composita extulit dictione quod diuisit Ioannes, *αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδιδασκτοὶ ἐσθε*, id est. Nam uos ipsi a deo docti estis, quāq; hoc docti non est participium græcis, sed nomē. Vnde interpretes studuit nomē nomini reddere, cōsimiliter cōposito Homerus Citharædū *αὐτοδιδασκτορ* appellat, q̄ nō ex arte, sed afflatu numinis caneret ex seipso doctus, *αὐτοδιδασκτῶ δέμι θεός, δέμοι ἐμ φρεσὶ ῥοιμοῦς παντοίας ἐνέφυσεν*, proinde hoc loco non erat uertendum, docibiles dei, sed docti a deo, ut consentiat cum eo quod præcessit, nisi pater qui misit me traxerit eum, hoc nimirum est esse *θεοδιδασκτορ*, trahi patris afflatu.

Ut si quis ex ipso manducauerit.) *ἵνα τῆς ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ*, ut quis ex eo edat, & non moriatur.

Litigabant ergo.) *ἐμάχοντο*, id est pugnabant, siue decertabant.

Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuio.) Addenda erat interpreti particula, quæ respondet, sicut quo dilucidior reddetur ratio, quæ admodum misit me pater, qui uiuit, ita & ego uiuio. propter patrem præterea *ὁ τρώγων*, id est, qui manducat me, participium accōmodandū erat uerbo, cui adharet *ζῶσεται* uiuet, qui ederit me, ipse quoq; uiuet, propter me. Qui de cælo descendit.) *καταβάς* præteriti temporis est descendit.

Si ergo uideritis filium hominis.) Aliquid subaudiendum, quo sermo fiat absolutus. Quid igitur si uideritis *ἐὰν ὄψῃ θεωρεῖτε* significans id futurum, quod admirabilius sit, nempe ut redeat in cælum unde uenerat.

Non habebitis.) *οὐκ ἔχετε*, id est, non habebitis. Ex hoc.) *ἐκ τούτου*, id est, ex eo ut subaudias tempore. Diabolus est.) Miror hic placuisse uocem Græcam, dicere poterat delator est, siue calumniator.

EX CAPITE SEPTIMO.

IN Galilæa est in Iudæa, *ἐν Γαλιλαίᾳ, & ἐν Ἰουδαίᾳ*. Scenophagia.) *σκηνοπηγία* Scenopagia quæ uox composita dicta est a figendis tabernaculis. Nostri perperam addunt aspirationē, quæ græca dicitio respuit. Et quærit in palam esse, *καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐμ παρρησίᾳ εἶναι*, id est & quærit ipse in libertate esse, hoc est libere & audacter loqui.

Ego em̄ non ascendam.) *ἐγὼ οὐπω ἀναβαίω*, id est, non dum ascēdo alioqui mentitus uideri poterat, qui se negarit ascensurum, cum tamen ascenderit.

Murmur multus.) *γογγυσμὸς πολὺς*, id est, murmuratio multa, siue murmur multum.

Nemo tamen palam loquebatur.) *παρρησίᾳ ἐλάλει*, id est libere loquebatur.

Iam autem festo mediante.) Utinā tam feliciter, q̄ audacter interpretes expressisset uocem græcā *μεσοῦσης*, id est mediante. Caterum latine dicendum erat cum dimidiū festi peractum esset. Aut circa medium festi.

Mihi cur indignamini.) *ἐμοὶ χολᾶτε*, id est mihi succensetis, & cur aduerbium non additur, nec in græco, nec in antiquis exemplaribus.

Nolite iudicare secundum faciem.) *κατὸ ὄψιν* .i. secundū aspectū, hoc est uulgarī more,

Ecce palam.) *ἰδοὺ παρρησίᾳ λαλεῖ*, id est libere loquitur, siue audacter loquitur.

Nunquid uere cognouerunt, quia hic est Christus.) In nonnullis græcorum exemplaribus repetitur uere *ἀληθῶς*. Num uere cognouerunt hunc esse uere Christum? Ad eū quidem modum legit Vulgarius. Caterum apud Chrysostomum non additur.

Ego scio eum & si dixero &c.) Græca sic habent *ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παρὰ τοῦ εἰμι, καὶ εἰ με ἐπέειλε μὲ ἐξήτου ὄψιν*, id est, Ego uero noui eum, quia ab eo sum. Et ille me misit.

hh 2 Quare

Quærebant igitur &c. Antiquissimi codices propemodum consentiunt cum grecis. Nam sic habent. Ego scio eum quia ab ipso sum, & ipse misit me. Quærebant ergo eum apprehendere. In dispersione gentium iturus est.) ἐγγίνωμι, id est, grecorum, quod tamen aliquoties pro quibusvis gentibus usurpat ut paulo post. Docturus gentes. τοὺς ἑλληνας, i. grecos. Cæterum illa, & si dixerit quia nescio eum ero similis uobis mendax non addunt in exemplaribus grecis, imo ne in latinis quidem emendationibus. Qui credit in me, sicut dicit scriptura.) Ita distinguit Iohannes Chrysostomus, ut sicut dicit scriptura referat ad uerbum credit in me. Et id quod sequitur, flumina de uentre eius fluent aqua uiuæ uerba sint Christi non scriptura, ut hic sit sensus, scriptura monet, ut mihi credatur. Nam de me testificat. Ergo qui crediderit in me, iuxta quod scriptura monet, futurum est, ut ille concepto spiritu meo effundat flumina efficacis doctrinae. Ad hanc distinctionem, confugit Chrysostomus, quod ea uerba quæ sequuntur, nusquam legantur in diuinis litteris. Etiam si Lyranus ex Solomone citata putat. Cæterum quod Carrensis uelut ex Chrysostomo autore mutat aqua uiuam in fontem uiuam, quid sibi uelit, ipse uiderit. Nihil enim huiusmodi, reperies apud Chrysostomum, uerum ex alio loco citat, fiet in eo fons aquæ salientis in uitam aeternam.

Non dum erat spiritus datus.) Pro datus gratia est sanctus. Nec additur datus. Cæterum offensus quispiam prima sermonis fronte, quasi spiritus sanctus aliquando non fuerit, pro sanctus fecit datus. Atqui nihil erat periculi. Agit enim non de substantia spiritus sancti, uerum de illo munere & afflatu, quo apostoli subito mutati sunt in alios uiros. Atque id propemodum licet ex Chrysostomi uerbis colligere. Cæterum Vulgarius plane legit spiritus sanctus, & interpretatur non erat, non erat datus.

Ex illa ergo turba.) πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες, id est multi igitur de turba cum audissent. Maledicti sunt.) ἐπικατάρατοι.) Ex Galilæa propheta non surgit.) οὐκ ἐγένετο γὰρ, id est non surrexit. Siue exortus est, ut intelligas nemine exortum.

EX CAPITE OCTAuo.

Adducunt autem scribæ & pharisæi mulierem.) Historia de muliere adultera, non habetur in plerisque grecis exemplaribus, in nonnullis adiecta erat in calce. Atque adeo Chrysostomus nullam huius facit mentionem edisserens euangelium Iohannis, legens hoc contextu, scrutare & uide, quia a Galilæa propheta non surgit. Rursum igitur Iesus illis locutus est dicens, ego sum lux mundi &c, & ad eundem modum legit Vulgarius, cum alioqui perpetuam in totum Iohannis euangelium commentationem scripserit. Ad hæc diuus Augustinus, cum in hoc euangelium diligenter ac copiose scripserit, hunc locum ne attigit quidem; quin & diuus Hieronymus, in Dialogo aduersus Pelagianos secundo, cum uehementer egeret huius testimonio loci, quo quidem in casu solet & ex apocryphis adducere testimonia, tamen hæc allegans historiam, in genue fatetur, non in omnibus haberi codicibus. In euangelio (inquit) secundum Iohannem, in multis & grecis & latinis codicibus non inueniunt de adultera muliere, quæ accusata est apud dominum, Cyrillus hic magnam euangelij partem reliquit intactam. Vnde quid is legerit, certum sciri non potest. Nos tamen, quoniam iam ubique recepta est, præsertim apud Latinos, nolimus suo mouere loco. Sine peccato est.) ἀναμάρτητος, quod non solum significat eum qui non peccauit, sed qui peccare non possit, ut indicauit Hieronymus in dialogis aduersus Pelagium. Audientes autem hoc unus post unum.) Græca dissolunt διὰ δὲ ἀκούσαντες καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι ἐξήρχοντο εἰς κἀδειε, id est, At illi cum audissent, & a conscientia redarguerent. Exierunt singillatim. Quamquam aliter legit Valla.

A senioribus.) Addunt hic greci εἰς τὴν ἐσχάτω, id est, usque ad postremos.

Et remansit solus.) κατελείφθη, id est, relictus est.

Forssitan & patrem.) Rursum coniunctionem ἀπὸ uertit in forssitan, cum id Christus affirmet potius quam uocet in dubium.

Vos deorsum estis.) ἐκ τῆς κάτω, id est, ex inferis, siue ex his qui inferne sunt. Antiqui

bus

Ve historia de muliere adultera non in omnibus habeat codicibus, ut in grecis quædam latinis.

libri habet uos deorsum estis, ac mox ἐκ τῶν ἄνω, id est, e supernis, quod articulus additus uim habeat nominis adiectiui. Principium qui & loquor.) Principium non est hic nominatiui casus, ut Christus dixerit se esse principium, nec accusatiui, id quod diuus estimat Augustinus, propterea quod non cohæreat, cum ijs quæ præcedunt, sed aduerbium. Sic enim Græci dicunt πρῶτον ἀρχῆν pro primo, seu principio, quemadmodum τὸ τέλος pro postremo, aut denique aduerbiallyter. Nec est græce quæ ὅς, sed ὅτι, id est, quia uel quod, Quæ hæc his quoque cognitis sensus apud græcos, non nihil habet ambiguitatis, potest enim hic esse sensus, ut rogatus Iesus quis esset responderet. Hoc primo loco dicam, is sum qui loquor uobiscum. Nam cætera de me indigni estis qui audiat. Aut si legimus ὅτι, non ὡς ut constanter habet græci codices, assentiētibus & latinis aliquot exemplaribus, in quibus scriptum est principium, quia & loquor uobis, potest hic esse sensus, primum id sum, quod etiam dico uobis. Non explico quicquid sum, indignis, hoc primum dico, me missum esse a patre, & præconem uitæ, id quod iam dudum dico uobis. Si quidem græca uox ὅτι anceps est, ad quod nomen, & quia coniunctionem. Potest accipi tertius quoque sensus, ut hæc cohæreāt, cum his quæ proxime sequuntur. Multa, habeo de uobis dicere, primum ob id ipsum quod loquor uobis, quo beneficio uos præbetis indignos, multa habeo quo de uobis dicam, hoc est multa sunt, de quibus uos accusem, & condemnem, plura habiturus, si dicam quis sim, nimirum deus & homo. Nam id accessisset illis ad cumulum impietatis, cum hæc ipsa quæ audierant inflammarent illos ad consilium occidendi. In hunc ferme sensum edisserit Chrysostomus, & hunc secutus Vulgarius. Quorum uterque sic accipit, ut Christus nihil respondere dignatus sit, ad id quod interrogarant, tu quis es, ut qui digniores essent, qui audirent quid ipsi essent, nimirum impij, rebelles, scelerati quæ quis esset Christus, cui insidiabantur. Cæterum Augustinianam interpretationem, uel ipsa refellit res, neque enim competit in Christum absoluta principij appellatio, cum proprietates filij sit esse ab alio. Quæque Augustinus uel hoc ipsum debebat græcis litteris, quod per eas intellexerit principium esse feminini generis apud græcos, & casus accusatiui, quod si adolescens eas litteras discere maluisset quæ fastidire, nimirum eandem beneficio uideret, & illud πρῶτον ἀρχῆν aduerbially uice poni, quia quidem in re nihil offensus est Chrysostomus quippe qui græci sermonis formam agnosceret. At deus bene quot uerbis hic agit Augustinus, dum persuadere conatur principium sic accipiendum, quasi dixisset, credite me esse principium. Quia patrem eius dicebat deum.) Antiqui codices habent, quia patrem eis dicebat deum, Græci sic ὅτι τῷ πατέρα αὐτοῖς ἔλεγε, quod patrem eis dixisset, nec additur deum. Sensus autem uidetur, non intellexisse Iudæos, cum Iesus de patre loqueretur quid uocaret patrem. Nam aliud quiddam uidebatur significare, quæ quod uulgo patrem uocant. Vere discipuli mei eritis.) Græce legunt ἐσε, id est estis. Interpres legisse uideatur ἔσοσθε. Et item paulo post (uere liberi eritis) ὄντως ἐλεύθεροί ἐσε, id est uere liberi estis, Si filij Abrahamæ estis.) εἰ τέκνα τοῦ ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ ἀβραάμ ἐποιεῖτε, id est, Si Abrahamæ filij essetis, opera Abrahamæ faceretis, ut cohæreāt cum eo quod sequitur. Nunc autem quæ ritis me interficere. Antiquissimus codex habebat facitis, non facite.

Diligetis utique me.) Cur hic non dixit diligetis forsitan, Nam eadem est conjunctio ἅμ eodem modo posita quæ toties uertit forsitan & forte.

Arguet.) Antiquissimi codices habent arguit, Itidem & græci ἐλέγχε, ut arguit possit sit pro possit me arguere, & arguere dixit, pro conuincere non pro accusare, nam id est, ἐλέγχειν.

Quia mendax est & pater eius.) καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, sermo quidem græcis anceps est, sed interpretes referunt αὐτοῦ, non ad diabolum, sed ad ψεῦδος, id est mendacium. Ad eum modum interpretatur Chrysostomus, Diuus Hieronymus in explanationibus Esaiæ, atque ite diuus Augustinus, ut sit omnis homo mendax, cæterum diabolus mendacij pater, qui primus omnium mendacium produxerit. Eritis sicut dii.

In honorastis.) ἀτιμάζετε id est contumelia afficitis, antiqui habent in honoratis consentientibus græcis. Ero similis uobis mendax.) Hinc erat transcriptum, quod indicauimus ad

mus additum superius, Nam hoc loco legit & interpretatur etiam Chrysoſtomus.

Quinquaginta annos.) Chryſtoſtomus legit quadraginta, adijciens comēti uice, ac ſi iam prope accederet ad eam ætatem. Eaꝗ lectio magis mihi probatur. Nec eſt quod faciamus Chriſtum ſenili fuiſſe uultu ob labores. Cuius ſententiæ cū Carrenſis autorem nominet Chryſtoſtomum demiror, quem ille habuerit alium Chryſtoſtomum a noſtro diuerſum. Mirum autem, ſi Chryſtoſtomus ipſe ſecum pugnat.

Anteꝗ Abraham fieret.) *πρὶν ἀβραάμ γενέσθαι*, id eſt, priuſꝗ Abraham eſſet, ſiue fuiſſet Fortaſſis interpres uerterat foret, quod librariorum errore mutatum ſit in fieret.

Abſcondit ſe.) *ἐκρύβην*, id eſt occultatus eſt.

EX CAPITE NONO

Hic aut parentes.) An parentes dicendū erat, non aut, nā aut diſiungit, an interrogat. Et liniuit.) *ἢ ἐπέχεισθε*, illeuit. In natatoria.) *ἐν κολυμβηθῆρα*, id eſt in piſcina. Nam ſic ante uerterat ſonat autem natatorium.

Quod interpretatur miſſus.) *ἠΨ* Hebræis mittere inde *ἠΨ*.

Et ab ij & laui.) *ἀπελθὼν δὲ ἢ νιφάμενος ἀνέβλεψα*, id eſt, cum ab ijſſem autem & lauifſem, recepi uiſum. Vicini qui uiderant.) Addenda eſt cōiunctio, & qui uiderant. Cōſentientibus antiquis & Græcis exemplaribus. Quia mendicus erat.) *ὅτι τυφλὸς ἦμ*, id eſt quod cæcus eſſet. Et uideo.) *καὶ ἀνέβλεψα*, id eſt, & uiſum recepi. Quō uidifſet.) *πῶς ἀνέβλεψεν*, i. quomodo uiſum recepifſet. De eo qui aperuit tibi oculos.) Græce eſt *ὅτι ἤνοιξεν*, i. quia aperuit ut ſit ſenſus, quē tu putes eē illū, ex hoc quod, ut dicis, aperuerit tibi oculos. Schiſma erat.) *σχίſμα* Græca uox eſt diſſenſionē poterat uertere. Nam hoc ſignificat ſchiſma, ſiue diuiſionē, ſiue diſſidium Paulo poſt uertit diſſenſionem.

De ſe loquat.) *λαλήſα*, i. loquet futuri tēporis. Extra ſynagogam fieret.) *ἄπο ſυναγωγῆς*, i. alienus a cōgregatione, quod nūc uulgo uocant, excōmunicatū. Maledixerūt ergo ei.) Nō eſt hic male precati ſunt, ſed *ἐλοιδόρηſαμ*, i. cōuitiati ſunt. Peccatores deo non audit.) Quod hic trāſtulit audit idem mox uertit exaudit. Si quis dei cultor eſt & uoluntatē eius facit, hunc exaudit. Hoc admonendū duxi, ne quis græci ſermonis ignarus, putet hic latere myſteriū, in quo explicando ridicule tumultuetur, uerū ita libuit interpreti ludere, tameſi in re pluſꝗ ſaria. Nō poterat q̄c̄.) *ὄνκ ἰδύνατο*, i. nō potuiſſet ſiue nō poſſet. Peccatū ueſtrū manet.) Igit̄ de eſt *ἢ ὄνκ ἀμαρτίαι*, i. peccatū igit̄, nimium ob id quod cum ſitis cæci, uobis tamen oculati uidemini.

EX CAPITE DECIMO.

In ouile ouiu.) *ἐν ἀνλῆν ἠΨ προβάτων*, i. in ſeptū ſiue ſtabulū ouiu. Nā *ἀνλῆ* nōnūꝗ atriu, nonnūꝗ manſionē, aliquoties ſeptū ſignificat. Quid loqueret̄ eis.) Triſaria hic locus habet apud græcos *ὄνκ ἔγνωſαμ ἢ ἐλάλη αὐτοῖς*, i. nō intelligebant quæ loquebat̄ ipſis. Aut *ὄνκ ἔγνωſαμ τίνα ἢ ἐλάλη αὐτοῖς*, i. nō ſciebāt ulla, niſi quæ loquebat̄ illis. In quibuſdā ita ſcriptū erat *ὄνκ ἔγνωſαμ τίνα ἢ ἐλάλη αὐτοῖς*, i. nō cognouerūt quæ eſſent quæ locutus eſſet ipſis. Hoc puerbiū.) *παροιμίαν* puerbiū parabolæ loco uideēt uſurpaſſe quod pluraꝗ puerbia metaphorā habeant admixtā. Ego ſum paſtor bonus.) *ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς* utriꝗq; nomini ſuū addidit articulum. Ego ſum paſtor ille bonus, ſiue egregius. Fiet unū ouile & unus paſtor.) Primū perijt nobis uenuſtas græcanici ſchematis, qđ ſitū erat in *ποιμνῆ* & *ποιμὴν*, i. ouili & paſtore. Vtrūꝗ reddi poterat unū ouile & unū opilio. Tameſi græcis *ποιμνῆ* magis eſt grex ꝗꝗ ouile autore Valla. Et in nōnullis exemplaribus græcis nō additur cōiunctio &, uerū eſt, Fiet unū ouile unus paſtor. Quāꝗ ꝗꝗ & illud & unus paſtor uideri pōt adiectū, cū nō attingat Chryſtoſtom⁹. Ac ne Auguſtinus quidē. Quotquot uenerūt.) Græci *πρὸ ἐμοῦ*, i. ante me, quod tamē additū uideri pōt ab exponere uolente locū hūc. Et nō ptinet ad eū de ouibus.) *καὶ ὄνκ μελεῖ αὐτοῦ* *περὶ τῶν προβάτων*, i. nō curat oues, aut nō eſt illi cur ouiu, pōt em̄ ad nos ptinere quod tamen curæ nō ſit. Cognofcunt me meæ.) *γινώſκομαι ὑπὸ ἠΨ ἐμῶν*, id eſt cognofcor a meis. Diſſenſio iterum, facta eſt.) Et hic *σχίſμα* eſt.

facta ſunt

Facta sunt encenia.) id est initialia, ut uerbum uerbo reddā a καινόν nouum ἔγκαινόν, in nouo, initio, dedico. Sacer apud Iudæos dies ob memoriam instaurati post diuinam in Perside captiuitatem. Scribendum est autem encenia per æ diphthongum quod καινόν, per epsilon græcis sonat inane. Quoniam inuitus occupo lectorem, & chartas huiusmodi nanijs impleo, tamē haud mihi tempero, quin uel amini causa referā q̄ bellā huius uocis etymologiā adferat Hugo Carrensis; cuius homo suauis penultimā syllabā per e uult scribi encenia; quæ cōposita sit ab en, quod est in, & neos nouum, & ce adiectio est illi intensiua. Nihil mirū est quosdam hæc nescire, illud mirum inueniri tam im pudētes, qui quod prorsus nō intelligunt non uereantur tanta autoritate docere.

Dic nobis palam) παρησία, i. libere quanq̄ id non male uertit hoc sane loco.

Loquor uobis) ἔπωρ ὑμῖν, id est dixi uobis.

Quia non estis ex ouibus meis) Hic addūt græci, quemadmodum dixi uobis. καθὼς ἔπωρ ὑμῖν. Non peribunt) καὶ οὐ μὴ ἀπολῶνται, id est & non pereunt.

Sustulerunt ergo lapides) græci addunt πάλιν, id est iterum.

Pater quod dedit mihi,) Secus habēt græca, ὁ πατήρ μου ὃς δέδωκε μοι μείζων πάντων ἐστίν id est pater qui dedit mihi maior omnibus est. Siquidem hoc argumento probat ne minē esse qui poterit oues rapere de manibus patris, quod potētior is sit eripere. Ita legit Chrysofostomus. Quanq̄ Augustinus diuersam sequitur lectionem. Et facilis est lapsus in græcis dictionibus, μείζων & μείζον & ὁ & ὃς.

Et non potest solui scriptura) Soluitur quod destruitur, & soluitur quod explicatur, quemadmodum apparet hoc loco accipiendum. Quanq̄ obscurior est aliquanto sermo totus. Proinde dilucidius ita reddi poterat. Si illos uocauit deos ad quos sermo dei factus est. & non potest solui scriptura? ut hic sit interrogatio, Deinde subiicia mus, me quem pater sanctificauit & misit in mundum uos dicitis blasphemare, quod dixi xerim, Filius dei sum. Quærebant eum apprehendere) & hic addunt πάλιν, id est rursum, quod ante tentarint idem.

EX CAPITE VNDECIMO.

ET Marthæ sororis) αὐτῆς, ut eius ad Mariā referatur, non ad Lazarū. Quanq̄ & horū frater erat Lazarus. Ut glorificet filius dei per eum) δι' αὐτῆς, i. per eā, ut pertineat ad infirmitatē, nō ad Lazarū, Atq; ita legit & in latinis codicibus emendatioribus. Multi autem ex Iudæis uenerant ad Martham) τὰς περὶ μαρθᾶν ὁ μαρθᾶν. Non agnouit hoc loco Valla, formā græcanici sermonis quo dicūt illi τοὺς ἀμφὶ πλατῶνα, pro Platone ipso, non em̄ inuisebant eas quæ circa illas erant, sed ipsas in lectu cōstitutas id quod palā arguūt quæ sequūtur. ut consolarentur eas de fratre suo.

Et moriamur.) Vt moriamur ἵνα ἀποθάνωμεν consentientibus & antiquis exemplaribus. Vtiq; dñe.) νοὶ κύριε, quod alias uertit etiā.

Qui in hunc modū.) Hunc nō addit græcis εἰς τὸν κόσμον, i. in mundū. Nec est uenisti, sed ὁ ἐρχόμενος) id ueniens, siue qui uenis, aut Christus ille qui in mundū uenturus erat.

Silentio dicēs.) Qui uocare potuit: silens Græce est λάθρα, hoc est clanculū. Illa ut audiuit surrexit.) ἐγείρεται surgit, & uenit, itē præsentis tēporis ἔρχεται. Et castellū hic opidulum, aut uicū significat ne quis imagnetur palatiū, aut arcem tyrannicam.

Iam feret.) ἡδὴ ὄζει, i. iam olet quæ uox græcis anceps est. Et uerecūdius est olet q̄ fetet.

Ligatus manus & pedes institis.) Synecdochen græce extulit, & institis græcis est κειράς quæ uincula sunt sepulchralia. Apud Iudæos.) ἐν τοῖς ἰουδαίοις, i. inter Iudæos.

Cū esset pontifex.) ἀρχιερεὺς, i. summus sacerdos & rursum. Sed cū esset pontifex ἀρχιερεὺς ὢν. Cogitauerunt ut interficerent.) συνεβουλεύσαντο, id est cōsultabant, siue consilium inibant.

EX CAPITE DVODECIMO.

L Ibram unguētī.) λίτραν latinā uocē inflexit in græcā mutata literula β in τ? Nardi pistici.) De hoc dictum est in Luca. Nam iisdem uerbis utitur uterq;. Nō quod de egenis ptinebat ad eū.) ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἐμελλεν αὐτοῦ, qd' de egenis curaret. Simile illi quod paulo superius indicauimus, & non est per-

tinet ad eū de ouibus. Et oculos habens. ἡ γλαυκασκόμορ ἔρχε, id est marsupium, se potius scriniū, in quo pecuniā recondunt dicitū a lingua, opinor quod linguae speciem haberent, eiusmodi. *Sinite illam.*) ἄφες ἀνὴρ, i. sine eā cōsentientibus & uetustissimis exemplaribus nostris, ad unum eū iudā id dicitū est, nō ad omnes, quod cōsentaneum sit illū prohibitorū fuisse. Quācūq; pro seruauit Chrysostomus legit fecit. Si modo nō fallit interpret. Nam grāci codicis nō erat copia. Ut in diem sepulturae meae seruet illud.) Grāca dissident εἰς πλὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τετήρηκεν αὐτὸ. i. in diem sepulturae meae seruauit illud. iam eū ille praeueniebat sepulturā Christi. Me autem non semper habebitis.) Vtrūq; uerbum est praesentis temporis, pauperes semper habetis uobiscū, me uero nō semp habetis ἔχετε ἔχετε. In crastinum.) ἐπαύριον, quod aliquoties uertit altera die.

Inuenit Iesus asellum.) εὐζωρ δὲ ὁ ἰησοῦς ὄναριον. i. nactus Iesus asellum. Etem grācis dimi nutiuū est neutri generis, quod ad utrūuis sexū possit accōmodari. Ecce rex tuus.) *Locus est apud Zachariam capite. 9.* Quācūq; euāgelista decerpit propheta quae ad hanc rem pertinebant, quācūq; hisce de rebus, nō nihil attigimus in Matthaeum. Ecce mūdus totus abit post eū.) Totus nō addit apud grācos. Ceterū apud Augustinū additū qdē est. Ceterū ex ipsorum interpretatione, conijcere licet illos secus legisse. Sic eū scribit Augustinus. Quid autem inuides caeca turba, quia post eum uadit mundus, per quē factus est mūdus? Et Chrysostomus mūdū, inquit, hoc loco turbā appellat.

Quidā gentiles.) ἔλληνες, i. grāci quod frequenter uertit gentiles, cū gentiles dicant Ἴωνικοι. Clarifica.) δόξα σομ, i. glorifica. Item in sequentibus & glorificaui & glorificabo.

Omnia traham.) πάντα ἐλκύσω, i. omnes traham Ad eum certe modū constanter habent exemplaria grāca. Atq; in eū sensum interpretat Chrysostomus, ut de hominibus dūtaxat intelligat. Quācūq; diuis Augustinus omnia legit non omnes, haud tamen testatus grāca, quod ait Laurentius, sed suū secutus exemplar. Deinde ne id quidē uerū est, quod addit eū nūcūq; solere testari grāca, quod certe cōpluribus facit locis. Est autem ad modū tenue discrimen inter πάντα & πάντα. Adhuc modicum lumen.) ἔτι μικρὸν χρονον ἡ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστίν. i. adhuc pusillū temporis lumē uobiscū est. Ut non intelligas pusillum luminis in illis superesse, sed Christū qui lux erat mundi morte subductus se breui & in hunc sensum interpretatur Chrysostomus. Diuersam lectionē sequi uidet Augustinus. Et mirū est hic sapuisse Carrensem. Nec est in uobis, sed μεθ' ὑμῶν, i. uobiscū, ut intelligerent breui discessurū. Quācūq; ut ingenue dicam, opinor χρόνον additū a quopiā, quod uoluit locū explanatorē reddere. Tanta signa.) τοσούτα, i. tot signa. Dñe q̄s credit auditui nostro.) Testimoniū extat apud Esaiā cap. 53. sed iuxta Septuaginta magis q̄s hebraea ueritate citat. Addidit eū ex illis dñe, quē admodū Paulus in epistolis hūc eū adducēs locū. Nā Hebraeis sic habet. מי האמין בי הנהו ירושלים על ידי יחזקאל הנביא. id est quis credit auditui nostro & brachiū dñi, cui reuelatū est. Ceterum testimonium proximum, quod ex eiusdē prophetae capite. 6. retulit nec ad Hebraea, nec ad additionē Septuaginta satis respondet. Sensem modo delibauit euāgelista, uerum de hoc alias nonnihil annotauimus.

Et indurauit cor eorū. καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, id est, & excacauit cor eorum.

E synagoga eijcerentur.) ἀποσυνάγωγοι γίνονται, de quo paulo superius, admonuimus.

Qui spernit me.) ὁ ἀθετῶν, qui rejicit. Ita legit Cyprianus. Et non custodierit.) καὶ μὴ πισεύσῃ, id est & nō crediderit. Cum accepisset linteum.) καὶ λαβὼν λέντιον, id est sumpto linteo. Mirum unde haec uox latinorum demanarit ad iudaeos aut Grācos. Quācūq; id crebro faciunt euāgelista. Non habebitis partem.) ὄνκ ἔχετε, id est non habes praesentis temporis uerbo. Maior eo qui misit illum.) μείζων τοῦ πέμψαντος. Nam Apostolus dicitur, qui mittitur alieno nomine perinde, quasi dicas, nō est legatus maior eo qui se legauit.

EX CAPITE DECIMO TERTIO,

Omnia

OMnia dedit ei pater.) Cur non sibi potius ꝑ ei. Et dedisset potius, ꝑ dedit: Leuabit contra me.) Leuauit est & in græcis & in uetustissimis nostris exemplaribus, ἐπίσημ, ut sit præteriti temporis uerbum.

Leuabit super me calcaneum suum.) Id desumptum est ex psalmo quadragesimo. Nec id ad uerbum curat adducere. Nam Hebræa sic habent. **יְהוָה יָשַׁב עַל עֲקֵבַי וְיָרַח לִי חֲסִידָיו בְּאֵבֶן הַשֵּׁהֶבֶת** Septuaginta uerterunt ad hunc modum.

καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐρήνης μου ἐφ' ὅν ἠλπισά, ὃ ἐδίδωμ ἄρτους μου ἐμεγάλυμεν ἐπ' ἐμὲ πῆρισμαὶ

Ad modo.) ἀπάρτι post hac. Protestatus.) ἐμαρτύρησε, id est, testatus est.

Innuuit ergo huic Simon petrus.) Græca sic habet, νεύει δὲν τούτω σίμων πέτρος πυνθῆσαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει, id est, innuuit igitur huic Simon petrus, ut interrogaret quis esset de quo diceret. Intinctum panem.) ψώμιον, id est, buccellam, siue offulam.

Dedit iudæ.) dat δίδωσι, & ἐμβάλας, ut intelligas ipsum Christum intinxisse.

iudæ Simonis Schariotis.) ἰουδα σίμωνος ἰσκαριώτης, id est, iudæ Simonis Iscariotæ, ut Iscariotæ sit dandi casu. Post buccellam.) Quod modo uertit bis panem, nūc uertit buccellam ne quis existimet aliquid diuersum esse apud græcos. Est autem ψώμιον proprie offula panis intincta iuri. Filioli.) Nonnulli codices habebant τέκνα, id est filij, nonnulli τεκνία diminutiue filioli Cyrillus legisse uidetur τεκνία diminutiue.

In hoc cognoscet oēs, qd' mei discipuli estis si dilecti &.) Mira nota qua sit distinguendus. Christianus a cæteris. Nō dixit, si hoc aut illo titulo uocemini, aut his aut illis uescamini cibis, si sic, aut sic uestiamini, si tales, aut tales obseruetis cærimonias, si tot ac tales exhauriatis preces, sed si dilexeritis uos inuicē, nec id sane uulgari more, uerū si sic dilexeritis inuicē, sicut ego dilexi uos. Hanc igitur notam, cū præscripserit ipse Christus uel unicam ac certam; nonne necesse est fieri, ut nostro uitio nomen Christi male audiat inter ethnicos; qui cum hæc legerint, aut certe audierint, conspiciunt apud Christianos tot iam sæculis, principem cum principe, regnum cum regno, ciuitatem cum ciuitate, iugibus conflictari bellis; ut omittam insanissimas apud iudices lites, & acres omnium inter se de quamlibet friuola causa digladiationes. Atq; hæc cum faciamus, tamen ob titulum & cærimonias nescio, quas Christiani nobis ipsi uidemur.

EX CAPITE DECIMO QVARTO.

Creditis in deum.) Utrobique anceps est uerbum πισεύετε πισεύετε, an sit creditis, an credite. Vnde quadrifariā legi potest. Creditis in deū, & in me creditis. Atq; ita legisse uidet ex interpretatione sua Chrysostomus, quali fides quā habebat in deū, & in dei filiū Iesum, illis abūde præsidio esset futura aduersus persecutionū pcellas. Aut sic. Credite in deū, & in me credite, ut utriq; iubeat fieri, ne turbetur. Tertio modo sic, creditis in deū, & in me credite. Ut sit sensus. Creditis in deū, ut iudæi, credite & in me, ut sitis Christiani. Quarto sic. Credite in deū, & in me creditis, ut sit sensus. Credite in deū, quod si facitis, eadē opera in me quoq; creditis. Si quo minus.) ἔτι δὲ μὴ. i. Sin minus, uel alioqui. Quia uado parare.) Quia ὅτι, nō est in quibusdā græcis codicibus. Quāq; supflue additur, nisi sit causalis cōiunctio. Ergo hic etiā si aderat, nō erat uertēda. Sed tantū in domo patris mei mansiōes multæ sunt. Qd' si secus eēt dixissem uobis, uado parare uobis locū, siue quod eā parare uobis locū. Cæterū haud assentior hac in parte Laurentio, uolenti alioqui dixissem uobis, finē esse prioris sententiæ, deinde alterā subiici, uado parare uobis locū. Nā oīno coherent hæc duo. Cū hic sit sensus. In domo patris mei, iā paratæ sunt multæ mansiōes, ut nō mihi unī, sed oibus itē meis sit locus. Quod si secus esset, dixissem me iam abire ad parādas eas māsiōes, nūc nihil opus, cū paratæ sint, & uos breui secuturos expectēt. Ego sum ueritas & uita.) An notādū singulis horū nominū apponi articulū ἢ ὁ ὅς ἢ ἀληθεια ἢ ἡ ζωὴ, ut intelligam nō quālibet uia, aut ueritatē, aut uitā, sed uerā illā & unicā. Et patrē meū utiq; cognouissetis.) ἐγνώσκετε ἄν recte uertit ἄν in utiq; qd' alias uertit in forsitan, cū hoc sit cōfirmantis, illud addubitātis. Et amodo cognoscetis.) γινώσκετε. i. cognoscitis suffragātib' & antiquis exemplaribus

petunt, diuinas aures duabus fraudant syllabis, ex domino trisyllabo dissyllabum, & ex miserere quadrupedi tripodem reddetes. Iam uero cum id flagicij singulis diebus fortasse centies aliquando comittat, si quis ratione subducatur quadraginta, aut qui quaginta annorum, & in summa redigat, non uideo, satis fore, si quis solidum annum nihil aliud iteret, quam *κύριε ἐλεῖσόν με* idque septem distinctis syllabis. Neque uero conuenit eos hæc ut iocosa rideat alijs in rebus his aliquando leuoribus tam Iudaice sunt anxij. Et suggeret uobis.) *ὑπομνήσει* id est comonefaciet duo posuit *διδάξει* docebit & comonefaciet. Docemur quæ nesciebamus, comonemur eorum, quæ iam exciderant. Et mox (dicam quæcūque dixerō uobis) Græcis est *ἔειπον* dixi. Nam dixerō futuri temporis est, aut certe dixerim.

Neque formidet.) *δειλιάτω* quod proprie est ob ignauitiam refugere & detrectare periculum. Vado & uenio ad uos.) *ὑπάγω ἔρχομαι*, id est ab eo & uenturus sum ad uos, hoc est discedo mox rediturus.

Gauderetis utique.) Offenditur Laurētius quod *ἄμ* uerterit utique, ea quod cōiunctio sit expletia, quam ne hæc quidem omnino nullum habent usum.

Uenit enim princeps.) *ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων*, id est ueniet enim ille huius mundi princeps, ut diabolum intelligamus. Deinde *ἔρχεται* potest esse ueniet futuri temporis, propter instantem passionem & accusationem. Hieronymus, in commentarijs Osee citat ueniet

EX CAPITE DECIMO QUINTO.

Omnē palmitem in me non ferentem fructum tollet.) Græce est *ἄρα*, id est tollit presentis temporis, & eum additum est, iuxta proprietatem sermonis hebraici. Ac mox purgabit eum *καθαίρει* purgat, ut actionem & functionem patris declarat absque ratione temporis.

Fructū plus.) *ἵνα πλείονα καρπὸν*, id est ut plus fructus, id quod uideri potest deprauium a librario, nisi altum dormiuit interpres.

Mittetur foras.) *ἐβλήθη ἔξω*, id est missus est foras uel potius eiectus est foras. Item & arefcit *ἐξηράνθη*, id est exaruit. In hoc certe suffragantibus antiquis codicibus. Unde probabile est mittetur pro mittitur, quoniam id erat in procliu & a librarijs deprauiatum, maxime cum sequatur & ardet. Ostendit enim per similitudinē quid fieri soleat, ut per eam intelligamus quid in nobis futurum sit, ni manserimus in uite.

Et colligent eum.) *καὶ συνάγουσιν αὐτὰ*, id est colligunt eos, ut subaudias palmitem, uetus sissimus codex latinus habet: colligent eos nempe palmitem qui Græcis sunt neutri generis. Mittent.) *βάλλουσι*, id est mittunt & in hoc suffragantibus antiquissimis exemplaribus, quæ aptius erat cōiiciunt.

Fructum plurimum.) *καρπὸν πολὺν*, id est fructum multum, siue ut alibi uertit copiosum. Quæ ut animam.) *ἵνα τις πλὴν ψυχῆν*, id est, ut quis animam, quam nec additur, nec est addendum. Etenim si addas quæ, significas unam hanc esse charitatē maiorem ea quæ habuit Christus, si quis animam impendat amicis.

Iam non dicam.) *μηκέτι λέγω*, id est iam dico.

Scitote quia me.) *γινώσκετε* Græca uox anceps est ad scitote & scitis.

Me priorem uobis.) *ἐγὼ πρῶτον ὑμῶν*, id est, me qui sum primus uestrum, siue me prius quam uos. Nam sermo græcus anceps est ad utrumque sensum, quæ posterior magis probat.

Nunc autem excusationem non habent.) *πρόφασιν* pretextum plus enim quiddam dixit, quam si dixisset excusationem.

Odio habuerunt me gratis.) Vaticinium est psalmo. 68. *שָׂא אֵינִי*

Cum autem uenerit paracletus, quæ ego mittam uobis a patre spiritum ueritatis.) *τὸ πνεῦμα*, quoniam neutri generis, incertum est, utrius sit casus nominandi, an accusandi. Cæterum magis conueniebat spiritus. Interpretatur enim quis sit ille consolator, nempe spiritus ueritatis. Non enim mittendo fit spiritus, sed qui spiritus est, mittitur.

Quia

Qui a patre procedit.) *ἐκ πατρὸς ἐκείνου*, quod eleganter uerti poterat & proficiscitur, nisi processionis uocabulum aures iam omnium occupasset. Atqui proprie procedit, qui pompa quadam prodit in publicum, ueluti sponsus procedat, aut sponsa. Quod Vergilius dixit. Tandem progreditur. Et uos testimonium perhibebitis.) Græce est *μαρτυρεῖτε*, id est testimonium perhibete, ut sit imperandi modus. Aut testimonium perhibetis. Atque ita scriptum fuisse suspicor ab interprete. Sane Cyrilli interpres uertit perhibete, nimirum suum secutus exemplar, non nostram additionem. Quamquam mihi uidetur ac commodatius perhibetis *μαρτυρεῖτε* hoc est ipsi estis testes & mox adijcit causam. Quia ab initio mecum estis.

EX CAPITE DECIMO SEXTO.

Atque synagogis.) Græcis composita dictio est *ἁποσυναγωγῶν*, quasi dicas alienus a synagoga, & interdient uobis Synagoga.

Sed uenit hora.) *ἔρχεται*, uenit, aut presentis est tempus, aut futuri. Hic magis uertendum erat ueniet siue instat. Et tempus potius quam hora. Arbitretur obsequium se prestare.) *δοξολογία* προσφέρειν τῷ θεῷ. i. uideat cultum exhibere deo, & sacrificium offerre.

Reminiscamini.) *μνημονεύετε*. i. memores sitis, siue memineritis, reminiscimur enim proprie, quæ nobis exciderant. Et iam non uidebitis.) *οὐκ ἔτι θεωρεῖτε*, id est non amplius uidebitis. Quamquam apparet eum ab usum tempore. Itaque est *οὐκ ἔτι*, i. postea siue deinde.

Ille non refertur ad spiritum, quantum ad uocem, sed ad paracletum *ἐκεῖν* *πνεύματος*, id est ille qui est spiritus. Nam spiritus apud Græcos neutri generis est.

Docebit uos in omnem.) Græce non est docebit, sed ducet *ὁδηγήσει*. & in omnem ueritatem.

Modicum & non uidebitis.) *θεωρεῖτε*, id est uidetis. Quamquam ut dixi uidetur abuti tempore, cum sequatur mutato uerbo *ὁραθε* uidebitis. Cæterum quod modicum pro pusillo posuit, suo more facit, cum latinis modicum dicatur moderatum, a modo.

Plorabit & flebitis.) *κλαύσετε* *θρηνηήσετε*, id est plorabitis, & lamentabimini, siue lugebitis. Nemo tollet a uobis.) *οὐδὲ τις ἄρει*, id est, nemo tollit uerbo presentis temporis.

Ipsa enim pater.) *αὐτὸς* apud Græcos quiddam habet, quod haud scio an sit apud Latinos, ut ultroneum significet, sensus enim est. Non dico me rogaturum pro uobis, ut uobis faueat, iam enim ultro uos diligit, etiam nemine rogante. Unde & *αὐτόματα* uocant illi.

Ecce uenit hora & iam uenit.) Prius uenit presentis est temporis, *ἔρχεται* quo tamen Græci, aliquoties in significationem futuri utuntur, Græcis diuersa sunt uerba uenit & uenit, unde rectius erat, instat hora, & iam adest.

In mundo pressuram habebitis.) *ἔχετε* presentis temporis habetis.

EX CAPITE DECIMO SEPTIMO.

Clarifica me.) Verbum clarificandi toties hic repetitum Græce est glorificare, *δοξάζειν*, & claritate *δοξή*, id est gloria.

Te solum uerum deum.) *σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν*, id est, te solum qui uerus es deus. Hic locus Arrianis præbuit occasionem erroris, ut dicerent solum patrem esse uere ac proprie deum.

EX CAPITE DECIMO OCTAVO.

Trans torrentem Cedron.) *τὴν κέδρον* articulus additus indicat Cedron non esse nomen Hebraicum, sed Cedrorum, opinor torrentem ita dictum, quod hinc & hinc Cedros haberet, quemadmodum dictus est mons oliuarum.

Ad prunas.) *ἀνθρακιά* *πιπιονήκότες*, id est congestis prunis, ita ut sit in atribus magnatum, quod fumi minus habeant.

Adducunt ergo Iesum ad Caipham in prætorium.) *ἀπὸ τοῦ καϊάφα*, id est a Caipha nimirum a domo Caipha, atque ita legitur & in nostris exemplaribus uel mediocriter emendatis. Ad eundem modum legit Chrysostomus & Cyrillus, ut ne memorem de Vulgario. Diuus Augustinus deceptus exemplari deprauato uehementer laborat hoc loco conans

A caipha in prætorium.

Augustinus.

conatus expedire, q̄ conueniat in pratorium fuisse ductum Iesum, cum legat̄ adductus ad Caiphā. Quandoquidē pratorium nihil aliud erat, q̄ domus præsidis. Aut igit̄, inquit, aliqua urgente causa de domo Annæ, quo ad audiendum Iesum ambo cōuenerāt, Caiphā perrexit ad pratorium præsidis, & socero suo Iesum reliquerat audiendū, aut in domo Caiphæ Pilatus pratorium acceperat, & tanta domus erat, ut seorsum habitātem dominū suum, seorsum iudicem ferret. Res ip̄a in expedito est, totus error e mēda scriptoris ort̄ torsit Augustinū. Atq̄ cū hareret mirū est, nō cōsuluisse græcos codices, aut certe latinos emēdatiores. Primū adductus est ad Annā, is uinctū misit ad Caiphā. Ille cum tota nocte nihil respondisset, mane deductus est ad aedes præsidis.

EX CAPITE XIX.

ET exinde.) ἐκ τούτου. i. ex eo. Licostratus.) λιθόστρωτος, græce sonat, quasi dicat lapide stratus. Atq̄ ita legi in uetustis exemplarib⁹ latinis. ceterū in græcis codicibus nō ē golphatha, sed gabatha. Quāq̄ admodū inuitus in huiuscemodī nugis facio iacturā t̄pis, t̄n̄ ope precii ē audire q̄ belle græcā uocē λιθόστρωτος, interpret̄ duo theologicæ rei primores Nicolaus Lyran⁹, & Hugo Carrēsis. Nā prior ille, Lichostratus (inqt) Græcū est uerbum, & dicit̄ a lichos lapis, & stratus, quod est pauimētum siue stratura, posterior autem lichostratus inquit græce, est iudicium siue iudiciale. Obsecro te candide lector quid efficiant ij. qui quicquid habent eruditionis ex huiusmodi scriptoribus hauriunt, ex dictionarijs, ex sūmulis undecunq̄ iam plus decies cōgestis ac refusis; ab ijs, q̄ si quid forte nacti fuerint eruditum in bonis autoribus, aut prætermittunt, quia non intelligunt, aut si attigerint, contrectatione conspurcant & contaminant. Nihil autem tam fortunatum, quod isti non reddant aliquo pacto deteriorius. Et horum nānias uelut oracula legimus, in his cōsenescimus, proinde tales euadimus ipsi, quales sunt ij in quorū scriptis assidue uersamur. Ceterū ut ad rem redeā, lithos nō lichos græcis lapis est, & στρωμνών sterno inde στρωτόν dicitur, quod quocūq̄ modo strātū est, & στρώμα qd̄ insternit. Ceterū Gabatha locū aditū sonat, hebrais Vnde apparet locū fuisse aditiorē accomodū iudicio. Et titulū Pilatus.) Euāgelista latina uoce usus est τίτλον. Ceteri uocauerunt αἰτίαν. Dicere poterat ἐπιγραφὴ. i. inscriptionē. In suā.) εἰς τὰ ἴδια, id est in sua, cōcordantibus & antiquissimis uoluminibus. Lancea latus eius aperuit.) ἐνυξέ, id est pupugit. Interpres legisse uidetur ἰνοιξέ, quod significat aperuit. Videbunt in quem compūxerunt.) Est apud Zachariam cap. 12. Iuxta aditiōem Septuaginta legi ad hūc modū. Et aspiciēt ad me, p̄ eo qd̄ insultauērit καὶ βλέπονται πρὸς μέανθ' ὡρ' ἀρχήσαντο. Hebraica ueritas sic habet. וַיִּבְרְחוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ. i. & aspiciūt ad me quē confixerūt. Diuus Hieronymus indicat Septuaginta lapsos similitudine elementī. Nam si legatur וַיִּבְרְחוּ sonat ἐξέκέντησαν, id est compunxerunt. Sin autem contrario ordine litteris commutatis וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ sonat ἀρχήσαντο, id est, saltauerūt. Itaq̄ Ioannes neq̄ magnopere respexit qd̄ uertissent Septuaginta, & ex hebraeo, sensum magis curauit appendere, q̄ annūerare uerba. Citat hūc locum idē Hieronymus in libello ad Pammachium de optimo genere interpretandi.

Lithostratos.

Tarat Nico. lina et hugone Carrēsem / ἵδωτε lithostratos

λιθόστρωτος

Gabatha,

Et ligauerunt eum.) ἀντ', id est illud nempe corpus,

EX CAPITE XX.

Currīt ergo.) τρέχει, id est currīt uerbo præsētis temporis. Inuolutum in unum locum.) In uno loco. Quāq̄ græca prapositionis anceps est. Et sudarium latina usus est uoce græce scribens. Nam illi καὶ ἰδρωτόιον ἀπέpellant autore Polluce.

Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos.) Quid est iterū abiēre: an iam semel abierāt: proinde rursus erat dicendum non iterum. Et ad se dixit, pro domū suam.

Et uidit duos angelos.) καὶ θεωρεῖ, id est cernit, siue uidet præsētis temporis.

Duos angelos in albis.) Interpres reddidit græcam figuram. Iuxta quā illi in purpura uocant

ii ra uocant

ra uocant hominem purpuratum, unde nos uertimus albis amictos.

Conuersa est retrorsum & uidit.) Rursus est θεωρεῖ, id est uidet presentis temporis.

Quia uidi dominum & hæc dixit.) ὅτι ἑώρακεν κύριον ταῦτα ἐπεμ αὐτῷ, id est quod uidisset dominum, atq; is hæc dixisset sibi.

Dixit ergo eis iterum, pax uobis.) Vides ut nihil magis inculcauit Christus suis q̄ pacem. In extrema illa oratione, q̄ sollicitè mandauit suis, ut inter sese amarent, quories iterat hoc suum mandatum. Deinde q̄ enixe obsecrat patrem, ut illi unum essent. Nō ait concordēs, sed unum, & addidit insigne exemplum, summæ unionis, sicut tu & ego unum sumus. Hic rursus, non cōtētus semel dixisse pax uobis, repetit pax uobis.

Taxat Christianos i belligerā.

Et non pudet hodie Christianum populum, nihil aliud q̄ belligerari? Ferē dum ut cūq; si tātum insaniret populus. Nihil aliud aucupatur pleriq; principes. Imo qđ scēdus est, non solum incitant ad hæc sacerdotes, uerum ipsi belligerantur. Qui profitentur Euāgelium pacis, plæbem ad bella cohortantur, & quorum erat inflammare ad pietatem, hi classicum canunt, & huc detortis sacris litteris, pacificum illum ac mansuetissimū Christum, belli faciūt autorē. Qui si rediret in hanc atatem, dispeream, nisi durius tractādus sit ab hoc pharisaorū genere, q̄ ab illis fuit acceptus, Verum hæc πάρεργα. Annōtādum & illud, quod semel & iterū precatus pacē, deinde insufflato spiritu dixit, Quorum remiseritis peccata &c. Qui ex his posterioribus cristas erigunt & tyrānidē quandā sibi uindicāt, cur nō meminerūt eorū q̄ mox p̄cellerūt. Oia plena dissidijs, litib⁹, bellis. Toti turgem⁹ mūdano spiritu, & tñ placem⁹ nobis, autoritate cōmissa remittēdi aut retinēdi peccata. Fixurā clauorū) τύπορ. i. figurā, atq; ita legiē in q̄busdā codicibus Latinoꝝ, ueꝝ ut latinis exiꝝ uū est discrimē inter fixurā & figuram ita græcis inter ἵσορ & τύπορ.

✠

Incredulus, sed fidelis.) ἄπιστος ἄλλὰ πιστός. i. infidelis, siue incredulus, sed credulus, siue credens, ne pereat προσονομασία. Etenim quod scribit Valla fidei em, Latinis sonare bonæ fidei hominē magis q̄ credentem, hoc est, non qui habeat alteri fidem, sed qui præstet fidē, uere qđ dicit, uerū ea uox iā ab omnibus Christianis scriptoribus in hūc sensum est usurpata. Dominus meus & deus meus.) Hic est unus locus, in quo palā euāgelista Christo dei uocabulū tribuit. Nec est quod cauille hæreticus hoc a discipulo dicitū. Agnoui Christus, utiq; repulsurus, si falso dicitus fuisset deus, præsertim cæteris audientibus discipulis.

EX CAPITE VICESIMO PRIMO.

ET illa nocte nihil prendiderunt.) Et iterum, Afferte de piscibus quos prendidistis. In nōnullis habebatur, Cœperunt, & cœpistis, græce est ἐπίασαν & ἐπίασατε.

Nūquid pulmentarium habetis) προσράγιον inde dictum, quod addatur panī, & num quod dicendum erat, aut certe num quid pulmentarij.

Piscem, & piscibus) ὀψάριον, ὀψαρίων. Hic palam apparet ὀψῶρ & ὀψαρίον eius nominis diminutiū pro piscem accipi, cum dicatur ab ὀπίῳ, quod est aslo.

Et cum tanti.) τοσούτων ὄντων. i. cū tot essent, de numero loquit, nō de magnitudine.

Tunica succinxit se) τὸ ἐπεσύντην διεζώσατο. i. pallio siue penula. Nam tunica uestis est interior, ependites dicta, quod superne induatur. Prunas positas.) ἀνθρακίαν, ignis est ex congeitis carbonibus. Et accepit panem & dabat eis.) Venit, accipit & dat, omnia græcis presentis sunt temporis.) ἔρχεται, λαμβάνει, δίδωσι.

Hoc iam tertio.) τοῦτ' ἄρτι τῆς τρίτης. i. hac iam tertiā uice. Simon Petrus.) σίμων ἰωνᾶ. i. Simon Iona, quāq; in nōnullis erat ἰωανᾶ, quē admodū in Luca. Diligis me plus his? Cur interpres nō uitauit amphibologīā, dicens, Diligis me plus q̄ hi? Alioꝝ poterat intelligi, diligis me plus q̄ hos. Tu scis qđ amo te) Quod mō diligis erat nūc mutat amo, uerū uariauit & Euāgelista græcā uocē, prius illud est ἀγαπᾶς, posterius φιλῶ, q̄bus tamē citra discrimē est usus. Apud Latinos amo uehementius est q̄ diligo. Pasce agnos meos) Bis dixerat βόσκε. i. pasce, siue ale, semel ποιμαίνει. i. rege, ut pastor regit gregē. Nec est ubiq; agnos, sed bis προσβατα. i. oues semel θενία. Nec i his opinor ullū eē discrimē. Illud obiter ad

ter ad

tere esse admonēdū, q̄ ex hoc loco gloriant̄ sibi cōmissum gregē domini, eos primū oportere meminisse a Petro ter exactū amorē erga Christū, neq̄ quēlibet amorē, sed ardentiorē ceteris. Deinde ter item cōmissā illi gregis curā. Illud nimirū significatū est nō esse idoneū sacerdotio, nisi q̄ neglectis oib⁹ nihil amet nisi Christū, hoc est ueritatē, innocentiam, pietatē. Ad hęc nihil huic antiquius esse debere, q̄ incolumitatē gregis sibi crediti. Proinde quāso quid frontis est istis q̄busdā, qui prophanis imo sceleratis principum obsequijs, q̄ pecunijs huc penetrāt, q̄ sacerdotiū nihil aliud q̄ questū ac tyrānidē esse putant. Quo tu nō uis.) ὁ πρῶτον δέλεος. At cur nō & supius itidē uertit, Ibas ubi uolebas, cū sit idē aduerbiū gręcū. Quāq̄ ego malim utrobicq̄, quo ibas quo uolebas, & ducet quo non uis. Qui tradet.) ὁ παραδιδούς, i. qui tradit.

Sic eū uolo manere.) Cū omnia Gręcōrū exēplaria cōstanter habeant scriptū, ἐὰν αὐτῶν βέλῃ μὴ, nemini dubium esse potest, quin coniunctio si, mutata sit in aduerbiū sic, idq̄ nō interpretis uitio, sed errore librarij. Siquidē apud Latinos facilis & p̄liuis lapsus est, a si in sic, ob uocū affinitatem. Ceterū apud Gręcōs nihil simile est, ἐὰν & οὐτως, ut hac occasione lapsus uideri possit interpres. Neq̄ uero solum cōsentiunt exēplaria Gręcōrū, uerū etiā interpres Cyrillus, Chrysofostomus, Vulgarius. Quāq̄ in his uoluminibus Chrysofostomi nup̄ excusis, ab indocto quopiam, si mutatū erat in sic. Verū ipsa interpretatio palā arguit Chrysofostomū si legisse, dū in hanc differit sententiam, Christū noluisse respondere Petro, qd̄ esset facturus de Ioanne, sed uoluisse temerariā & curiosā illius responsionē retundere. At id nō fecit, si respondit illū mansurū. Quin & diuus Hieronymus primo aduersus Iouinianū libro citat hunc locū iuxta gręcā ueritatē. Et tamen solent huiusmodi oia ad semel publicit⁹ receptū errorē deprauari, tamē haud scio quo casu factū est, ut hic locus etiam in uulgatis exēplaribus māserit incorruptus. Qui si maxime fuisset corruptus, tamē ipse disputationis tenor arguit Hieronymum, si legisse, nō sic. Inter uetustiores solus Augustin⁹ legisse uideat̄, sic eū uolo manere, uir ille qd̄ (quod negari nō potest) sanctus, integer, acuto pręditus ingenio; uerū imp̄se credulus; ad hęc delituit p̄sidio linguarū, sine qb⁹ hęc ut par ē, tractari nō queūt. Is cū iuuenis ascit⁹ eēt ad mun⁹ episcopale, ac pene neophyt⁹, s̄id qd̄ fieri uetuit Paul⁹) ne licuit qd̄ q̄c̄q̄ nescire doctoris locū occupātī. Proinde docendo didicit qd̄ doceret, & scribēdo didicit qd̄ scriberet. Profecit tñ, p̄sertim ubi se cœpit ad Hieronymi cōferre amulationē. Nec ē istād̄ uir tā pius, sicubi nō asseq̄ qd̄ affectat, sed tolerād⁹ magis. At e diuerso nō sunt aut diēdi, q̄ illū nemini nō añ ponūt, ipsi etiā Hieronymo; quo sciētia sacrarū literarū tāto fit inferior, ut ipudētissimū sit, alterū cū altero cōferri. Porro q̄c̄q̄ hęc nō faciūt hareticū, si sic legas p̄ si, tñ error tā manifestarius nō est dissimulādus in literis euāgelicis; & ut fautor nō infectandū cōuitijs, qui sic labat̄, ita cōmiserandū aīo ac subleuandū. Excusat̄ is q̄ per imperitiā literarū his uerbis baptizauit, in nomine patria, & filia, & sp̄rita sancta. Nemo tamē sciens laturus sit huiusmodi, baptizatorē. Quin ipse Augustinus negat ferē dum, q̄ populus in tēplis caneret, Sup̄ ipm̄ autē floriet, p̄ florebit, etiā si sciret deū non offendi sollicitis. Quanto minus dissimulādū, si tanto fœdior mēda in euāgelicas irreperit literas. Qd̄ si latinus interp̄s indicādī modū uertisset in modū impandī, nō p̄ inde lubricus fuisset lapsus. Si eū uelim manere donec ueniā. Ut ne dicā interim, q̄ ipse sermonis cōtextus refellit istorū lectionē, Sequit̄ em̄ (Et non dixit Iesus, q̄ discipulus ille nō moritur) Quod si supius legamus, Sic eū uolo manere, plane dixit eū nō moriturū donec ueniret, quod Ioannes dictū fuisse negat. Nec ambigit Ioānes, quin Christus manere dixerit, nō mori. Verū negat id affirmasse Christū, sed in ambiguo reliquisse, ut ea res nihil attineret ad Petrū. Exiuit sermo inter fratres.) Quomō exijt, si erat inter fratres? Proinde dilucidius ac latinius erat, p̄manuit rumor in fratres, hoc est, ad Christia / nos ceteros, & quod illic erat dictū paucis audiētibus, id serpit ad plures, uulgāte fama.

Nec ipm̄ arbitror mundū capere posse.) Hic rursū Augustinus offensus hyperbole, capere non ad sp̄acium loci refert, sed ad animū. Ad eundem modum nec unā pagī

Si eū uolo manere.

De s. Augustino.

Erasmus h̄ notat̄ ut pl̄ sit Hieronymian⁹ q̄ Augustinian⁹.

nam diuinæ sapiētiæ capere possit mūdus. Nihil tale Chrysostomus. Et Cyrillus. Inge-
nue fatē hypbolē esse. Est em̄ græcis χωρησαι, quod de spacio loci pprie dicit, ut anno
tauimus in eum locum. Non omnes capiūt hoc uerbū. Nec est posse capere apud Græ-
cos. sed tantū χωρησαι. i. capere, siue capturum. Deinde q scribendi sunt, melius erat, qui
scribendi forent. FINIS ANNOTATIONVM IN IOANNEM.

D. ERASMI ROTERODAMI ANNOTATIONES
IN ACTA APOSTOLORVM.

ACTVS Apostolorū.) προεξι. Quod Cyprianus uertit, acta. Hieronymus
interim actiones, interim acta uocat. Cæterum actus masculino genere
reperitur quidē, sed in carmine, ut apud Lucanū, Licet ingentes abruptit
actus. Verum acta magis uocant, quæ iudicijs aut testamētis, aut cōsimi
libus modis transiguntur. Proinde ego gesta malimq; acta.

Primū quidē sermonē.) Equidē cupiebā hunc librū Lucæ cū priore cōiungere. Quā-
do quidē ille historiā euangelicam duobus est cōplexus uoluminibus, quorū utrūq; ad
eundē scripsit Theophilū, & posteriore auspicans, prioris facit mentionē. Cæterum ue-
rebar, ne non ferendū uideret, euangelia distrahere. Quāq; hæc historia quid aliud est,
q; euangelij pars, eaq; meo iudicio nō minima. Siqdem illic describit granū frumētī so-
lo conditū, hic describit enatū, ac suas paulatim apiens ac pferens opes. Quod ni p Lu-
cam cognouissemus, qbus modis Christus reliquerit terras, ubi, quo loco, qbus modis
aduenerit, pmissus ille spiritus, quibus in itijs cœperit ecclesia, qbus rebus polluerit, q-
bus creuerit rationibus, nōne bonā euangelij partē ignorassemus? Atq; utinā sanctus
Lucas, quæ mād modū exorsus erat hanc narrationē, ita longius fuisset profecutus, ac de
cæteroq; item apostolorum gestis nō nihil attigisset. Quo magis admiror, apud Græcos
hunc librum tam uariū haberi, neq; quēq; extitisse, qui tam præclarū opus, ac p̄fus eua-
gelicæ tum maiestatis, tum fidei suis cōmentarijs illustrarit. Nihil enim extat, quod sciā
in hoc, præter aliquot locorū uocabula, quæ Hieronymus annotauit, uerum ea non solū
pauca, sed etiā paucis. Sero recepta est epistola ad Hebræos, de epistola Iacobi nō nihil
est addubitātū. Apocalypsim sero recepit Italia, Græcia ne nūc qdem satis approbat. Cæ-
terum de actis nulla unq; dubitatio. Quo maiore studio conuenit, ut Christiani suæ gē-
tis incunabula studeant cognoscere, quo posteaq; cognitū habuerint, qbus rebus adole-
uerint, iisdē intelligāt collapsam religionē instauradā esse. Primū qdē.) Sapius admo-
nuimus apud Græcos προεξι usurpari uicē cōparatiui. Primū p priorē siue supiorē. Nā
sermonē haud dubie librū euāgelicū uocat, neq; em̄ ea dixerat, sed scripserat. Et Ilocra-
tes suos libellos λογος appellat. Deinde haud scio satis ne latine dicat, facere sermonē, p
eo qd' est uerba facere. Vnde nos quo dilucidior esset sensus, nō ueriti sumus ad hunc
trāsferre modū. Supiore qdē uolumine dixim⁹ Theophile de oib⁹ quæ cepit Iesus, tum
facere, tū docere. Poterat & sic, & facere & docere, siue uel facere uel docere. Nā facere
q; & docere, poēticiū est apud Latinos, apud Græcos sec⁹ ποιειν τε η̄ διδασκειν. Partit⁹ em̄
est oēm Christi uitā, i duo, in facta & doctrinā. Fecit is admirāda, sed nō min⁹ stupēda
docuit. Facta cōstāt miraculis, doctrina decretis. Porro qd' huc adducūt qdā, prius esse
facere, deinde docere, id argutius est q; accōmodatius. Per spiritū sanctū præcipiens)
εντελαμνος, præteriti t̄pis est, hoc est, cū præcepisset. Et hūc locū quoniā aliog uidebatur
obscurior, paulo fufius explicuim⁹ ad hūc modū. Ad eū usq; diē, quo postq; impartitus
in hoc ipsum, spiritū sanctū, mādasset apostolis quos delegerat sur sū assumptus est. Cæ-
terū illud, spiritū sanctū, ita positū est, ut ambigi possit utro sit referēdū, ad supiora an ad
sequētia. Verū Iesus exigit, ut ad supiora referat. Siqde impartit illis spiritū sanctū a resur-
rectione